

УДК 343.98

І. А. Колеснікова, асистент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ДОБРОСОВІСНИХ ПОМИЛОК У ПОКАЗАННЯХ ПОТЕРПІЛИХ

Досліджено механізм виникнення добросовісних помилок у показаннях потерпілих під час сприйняття, запам'ятовування та відтворення події злочину. Визначено причини виникнення таких помилок, запропоновано їх класифікацію.

Ключові слова: добросовісні помилки в показаннях потерпілих, допит потерпілих, процес формування показань потерпілих.

Потерпілими визнаються особи, яким кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. Зазначена категорія учасників кримінального провадження часто володіє найбільш повною інформацією про подію злочину в цілому, особу злочинця, його поведінку, характер і розмір завданої шкоди, інші обставини кримінального правопорушення. Тому їх показання є найбільш цінним джерелом отримання інформації про факти, що мають значення для встановлення істини в кримінальному провадженні, та стають критерієм оцінювання й перевірки інших даних досудового розслідування.

Процес отримання повних і об'єктивних показань потерпілих залежить від особливостей їх формування. Такі особливості в літературних джерелах пов'язують із специфічними переживаннями потерпілих, зумовленими вчиненням стосовно них злочином та його наслідками¹; своєрідністю сприйняття потерпілими фактів, що мають значення для провадження й відтворення їх під час допиту². Розуміння складного механізму формування показань визначає можливість виявлення та нейтралізації в них добросовісних помилок.

У криміналістичній літературі приділялась певна увага процесу формування показань потерпілих³. Водночас проблеми виникнення добросовісних

¹ Див.: Соловьев А. Б. Допрос на предварительном следствии (учеб.-метод. пособие) / А. Б. Соловьев, Е. Е. Центров. — М.: ВНИИПП, 1977. — С. 59.

² Див.: Порубов Н. И. Допрос в советском уголовном процессе и криминалистике / Н. И. Порубов; под ред. А. Р. Рагинова. — Мн.: Выш. шк., 1968. — С. 120.

³ Див.: Васильев А. Н. Тактика допроса при расследовании преступлений / А. Н. Васильев, Л. М. Карнеева. — М.: Юрид. лит., 1970. — С. 75–108; Журавель В. А. Допрос потерпевшего и использование его показаний для построения методик расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; судоустройство; прокурорский надзор; криминалистика» / В. А. Журавель. — Х., 1983. — 17 с.; Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология / В. И. Коновалова. — Х.: СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. — С. 91–98; Соловьев А. Б., Центров Е. Е. Указ. праця. — С. 43–70; Шенітько В. Ю. Допит потерпілого: тактико-психологічний підхід // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць. — Х.: Кроссруд, 2008. — Вип. 15. — С. 256–265.

помилку у показаннях зазначеної категорії учасників досудового розслідування досліджено недостатньо.

Добросовісні помилки можуть виникати на будь-якому етапі формування показань потерпілих: під час сприйняття події кримінального правопорушення, запам'ятовування та відтворення відповідної інформації під час допиту.

Уже на початку ХХ ст. були зроблені перші спроби виокремити причини добросовісних помилок у показаннях допитуваних, до їх числа віднесли погане спостереження, посилену фантазію, навіювання, вплив запитань слідчого¹.

Деякі автори причини добросовісних помилок пов'язують із недоліками під час формування показань: повнотою сприйняття², особливостями запам'ятовування, невмінням відтворити сприйняте, неправильним тлумаченням слідчим показань, неточністю протокольного запису³.

На сьогодні деякими вченими також зроблена спроба виокремити певні причини добросовісних помилок у показаннях потерпілих, але ці наукові напрацювання потребують уточнення та вдосконалення. Так, М. Л. Якуб зазначає, що причинами добросовісних помилок можуть бути: а) несприятливі умови (фізичні) сприйняття; б) фізичні та психологічні вади потерпілого і його стан; в) вибірковість, властива сприйняттю й пам'яті, упередженість, однобічність ставлення до тих чи інших об'єктів, зумовлена спрямованістю особи, її установкою чи іншими причинами; г) підміна достовірного звичайним (звичним уявленням), домисли, фантазування та, зокрема, відтворення за його рахунок прогалин сприйняття й пам'яті; д) навіювання, зокрема під час допиту; е) емоційна реакція на кримінальне правопорушення, на поведінку або стан причетних до нього осіб і на інші обставини, що сприяють злочину⁴. Учений запропонував досить детальний перелік причин добросовісних помилок, але кожна класифікація повинна мати відповідні підстави поділу на складові, оскільки без систематизації видів за належними підставами класифікація не утворюється. Наведений перелік причин, що

¹ Див.: Гольдовский О. Психология свидетельских показаний / О. Гольдовский // Судеб. обозрение. — СПб., 1904. — № 16. — С. 337.

² Див.: Петелин Б. Я. Допрос свидетелей и потерпевших о субъективных обстоятельствах совершения преступления / Б. Я. Петелин // Сов. юстиция. — 1989. — № 2. — С. 18, 19; Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии / Н. И. Порубов. — [3-е изд. перераб.]. — Мн.: Выш. шк., 1978. — С. 11; Ароцкер Л. Е. Тактика и этика судебного допроса / Л. Е. Ароцкер. — М.: Юрид. лит., 1969. — С. 82.

³ Див.: Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии. — С. 11; Винберг А. И. Вопросы криминалистики в зарубежных социалистических странах / А. И. Винберг. — М.: ВНИИ МООП, 1966. — С. 135; Ратинов А. Р. Юридическая психология и проблемы борьбы с преступностью / А. Р. Ратинов // Вопросы борьбы с преступностью. — М.: Юрид. лит., 1983. — Вып. 38. — С. 45, 46.

⁴ Див.: Якуб М. Л. Показания свидетелей и потерпевших (оценка показаний свидетелей и потерпевших на предварительном следствии и в суде I-й инстанции) / М. Л. Якуб. — М.: Изд-во МГУ, 1968. — С. 81.

сприяють виникненню добросовісних помилок у показаннях допитуваних, не дає загального уявлення про всі причини, які можуть виникнути на різних стадіях формування показань. Відсутність ґрунтовного впорядкування ускладнює з'ясування цього складного явища та своєчасне використання тактичних прийомів, спрямованих на діагностику, виявлення й нейтралізацію таких добросовісних помилок у показаннях потерпілих.

Спірною, на нашу думку, є точка зору деяких учених, які причини добросовісних помилок поділяють на такі групи: 1) помилки в сприйнятті, запам'ятовуванні, відтворенні сприйнятого, недоліки органів чуття (короткозорість, дефекти органів слуху тощо); 2) несприятливий фізичний або психічний стан у момент надання показань (хвилювання, страх, утомленість, розгубленість, пригніченість)¹. Перша група причин добросовісних помилок викликає певні сумніви. З огляду на те, що причина – явище, яке зумовлює або породжує інше явище², то можемо констатувати, що самі причини не можуть породжувати себе, а тому добросовісні помилки сприйняття, запам'ятовування та відтворення слід уважати не причинами добросовісних помилок свідків, а їх видами. Не можна повною мірою погодитися й із другою групою причин добросовісних помилок. Несприятливий фізичний і психічний стан може мати місце не лише під час надання показань, як визначають учені, а й на попередніх стадіях формування показань допитуваного: під час сприйняття та запам'ятовування сприйнятої інформації.

Інший науковець, К. І. Сотонін, виокремлює причини добросовісних помилок згідно із послідовністю розвитку формування показань: 1) неточність сприйняття (уключаючи неправильний опис); 2) неточність тлумачення (розуміння) сприйнятого; 3) неточність пам'яті; 4) сугестивність (окремий випадок неточності пам'яті), вплив чуток³. Наведена класифікація є однією з перших спроб упорядкувати причини добросовісних помилок залежно від стадій формування показань, хоча автором прямо й не вказана підстава класифікації. Зазначена позиція автора має й певні недоліки. Так, К. І. Сотонін при класифікації не враховує третьої стадії формування показань – відтворення, тоді як саме на цій стадії їх формування існує велика ймовірність виникнення добросовісних помилок, оскільки останні можуть виникати не лише під час повідомлення показань допитуваним, а й під час розуміння показань слідчим.

Спірною є точка зору О. Бондаренка та С. Сафронова, які вважають, що однією з причин добросовісних помилок є бажання потерпілого або свідка залишитися під захистом Закону України «Про забезпечення безпеки осіб,

¹ Див.: *Руководство для следователей* / [под ред. Н. А. Селиванова, В. А. Снеткова]. — М. : ИНФРА-М, 1998. — С. 320; *Ковтуненко Л. П.* Ситуації допиту осіб, що вчинили злочини у сфері господарської діяльності / Л. П. Ковтуненко. // Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності: матеріали наук.-практ. конф., Харків, 5–6 жовт. 2005 р. — Х. : Кроссруд, 2006. — С. 198.

² Див.: *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. — С. 1140.

³ Див.: *Сотонин К. И.* Очерк криминальной психологии / К. И. Сотонин. — Казань : Изд-во обл. юрид. курсов, 1925. — Вып. 2. — С. 32.

які приймають участь у кримінальному судочинстві»¹, як наслідок, виникають такі помилки, як: повне або часткове перекручення фактів, висловлення своїх припущень у категоричній формі, заповнення прогалин пам'яті суб'єктивними умовиводами². Однак ця теза науковцями не обґрунтовується. На нашу думку, із наведеним твердженням складно погодитися, оскільки значна кількість добросовісних помилок виникає на стадії сприйняття події злочину, а під час допиту добросовісні потерпілі впевнені, що дають показання, які відповідають реальним обставинам кримінального провадження.

Класифікація причин добросовісних помилок у показаннях потерпілих повинна сприяти пізнанню їх сутності в усіх різновидах, визначенню закономірностей у зв'язках між ними, установленню їх властивостей і ознак. Підставою класифікації має бути певна об'єктивна закономірність, яка дозволяла б поділити причини добросовісних помилок на ті чи інші види, віднести їх до певної групи. На наше переконання, причини виникнення добросовісних помилок слід класифікувати залежно від стадій формування показань, на яких вони впливають на сприйняття, запам'ятовування й відтворення інформації щодо події злочину.

Добросовісні помилки під час сприйняття місця події виникають як через фізіологічні захворювання органів чуття, так і психологічний стан потерпілого. При фізичній та емоційній перевтомі з'являється підвищена чутливість до зовнішніх подразників (гіперстезія). Денне світло засліплює, колір оточуючих предметів сприймається надзвичайно яскраво; звуки приголомшують, удар від закриття дверей сприймається як постріл; запахи сприймаються гостро; загострюється й дотикове сприйняття, усе, що торкається тіла, сприймається шорстким і грубим. Усі ці перекручення під час сприйняття є гіперстезією. І, навпаки, зниження чутливості до зовнішніх подразників – гіпостезією³.

Сприйняття події кримінального правопорушення є емоційно насиченим процесом, а емоції не завжди позитивно впливають на достовірне її відображення в пам'яті потерпілого. Злочин завжди має протиправний і суспільно небезпечний характер, а отже, під час сприйняття події злочину в потерпілого, особливо від насильницьких злочинів, цілком природно виникає почуття страху, яке може породити добросовісні помилки. Практиці розслідування відомі випадки, коли потерпілий під впливом страху сприймав подію злочину в перебільшеному вигляді. Наприклад, замість трьох нападаючих йому могло здатися п'ятнадцять, наявність одного пістолета в злочинця сприймалось уявою потерпілого як напад декількох озброєних осіб тощо⁴.

¹ Див.: Про забезпечення безпеки осіб, які приймають участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 № 3782-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. — 1994. — № 11. — Ст. 51.

² Див.: Бондаренко О. Забезпечення безпеки суб'єктів кримінального судочинства / О. Бондаренко, С. Сафронов // Право України. — 1999. — № 1. — С. 123.

³ Див.: Радугин А. А. Психологія : [учеб. пособие для высш. учеб. завед.] / А. А. Радугин. — М. : Центр, 2001. — С. 146.

⁴ Див.: Коновалова В. Е. Указ. праця. — С. 92.

Передумовою виникнення добросовісних помилок може бути й емоційний стрес¹. У такому стані порушується процес проведення складних інтелектуальних і розумових операцій. Виникають добросовісні помилки, знижується сконцентрованість, з'являються складнощі в розумінні ситуації в цілому². Саме під час стресу можливі помилки сприйняття, мислення, пам'яті, поява незвичних реакцій на різні подразники³.

Забування, що є видом добросовісних помилок запам'ятовування, зумовлене цілою низкою причин, серед яких провідну роль відіграє інтерференція (погіршене збереження матеріалу, що запам'ятовується, у результаті нашарування іншого матеріалу)⁴, як наслідок, мають місце такі добросовісні помилки, як «фантастичні нашарування». Забуванню сприяють нові враження, напружена розумова робота, важливі події в особистому житті тощо, а отже, виникає небезпека змішання та підміни сприйнятої інформації відомостями, почерпнутими з інших джерел (розмов, чуток тощо)⁵. Так, Н. І. Гаврилова зазначає, що людина з підвищеною сугестивністю намагається пригадати події, що знаходяться в якомусь зв'язку зі злочином, і часом згадує почуте по радіо або прочитане в газеті так реально й чітко, що ці повідомлення набувають форми реальних переживань. Потерпілий не може точно відокремити свої особисті сприйняття від даних, отриманих з інших джерел. Таким чином утворюється «ретроактивна ілюзія»⁶.

Іншими формами забування є помилкове пригадування або впізнання, коли забування проявляється не у втраті чіткості та яскравості сприйнятого,

¹ Емоційний стрес – афективні переживання, що ведуть до несприятливих змін в організмі людини (див.: *Екстремальна юридична психологія в діяльності персоналу органів внутрішніх справ України* : наук.-практ. посібник / [О. М. Бандурка, В. С. Венедиктов, О. В. Тимченко, В. С. Христенко]. — Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2005. — С. 36.

² Див.: *Козляковський П. А.* Юридична психологія : [навч. посібник] / П. А. Козляковський, А. П. Козляковський. — Миколаїв : Дизайн і поліграфія, 2006. — С. 261.

³ Див.: *Волков В. Н.* Юридическая психология : [учеб. пособие] / В. Н. Волков, С. И. Янаев. — М. : Щит-М, 2003. — С. 64.

⁴ Амнезія – це порушення пам'яті з втратою можливості фіксувати, зберігати й відтворювати набуті знання. Причиною її є: черепно-мозкова травма, психічні та інфекційні захворювання, отруєння, епілепсія тощо. У психології виділяють ретроградну (людина забуває нещодавні події, але пам'ятає те, що відбувалося в далекому минулому) і антероградну амнезію (людина має короткочасну та тривалу пам'ять, але не може вводити нову інформацію в тривалу пам'ять). Виділяють також загальну і часткову амнезію. До загальної належить: тимчасова (від кількох хвилин до кількох років), періодична (то зникає, то з'являється), прогресуюча (тривалий процес утрати пам'яті до повного її стирання), уроджена (див.: *Дубравська Д. М.* Основи психології : [навч. посібник] / Д. М. Дубравська. — Львів : Світ, 2001. — С. 110–111; *Психологія* : учеб. пособие для пед. ин-тов / [под ред. А. Г. Ковалева, А. А. Степанова, С. Н. Шабалина]. — М. : Просвещение, 1966. — С. 185).

⁵ Див.: *Криміналістика* : учебник / [под ред. Н. П. Яблокова]. — 3-е изд., перераб. і доп. — М. : Юристъ, 2007. — С. 449, 450.

⁶ Див.: *Гаврилова Н. И.* Ошибки в свидетельских показаниях (происхождение, выявление, устранение) : [метод. пособие] / Н. И. Гаврилова ; под ред. А. Р. Рагинова. — М. : ВНИИПП, 1983. — С. 66.

а в істотній невідповідності пригаданого дійсно сприйнятому. Основною причиною подібного явища є те, що в процесі забування слабшають випадкові зв'язки в часі, і замість них на перший план виступають істотні, внутрішні відносини речей (логічні зв'язки, подібність речей тощо), які не завжди збігаються зі зв'язками в часі¹.

Причинами забування можуть стати різні захворювання, серед яких часто зустрічається амнезія, що виникає через старість, для неї характерно забування власних імен, їх змішання. Факти нещодавнього минулого забуваються частіше, тоді як факти далекого минулого зберігаються в пам'яті досить довго. Ретроградною амнезією хворіють особи, які пережили фізичні травми (наприклад, струс мозку). Людина, яка страждає на таке захворювання, забуває факти, які безпосередньо передували травмі, а потім усе більш віддалені факти. Порушення пам'яті можуть відбуватися у двох основних формах: ретроградній амнезії (порушення пам'яті на події, що передували захворюванню) і антероградній амнезії (порушення пам'яті на події, що відбулися після захворювання)².

Причинами добросовісних помилок на стадії запам'ятовування також можуть бути розлади пам'яті, що характеризуються перенесенням події в часі, різноманітними помилками та обманами пам'яті, які об'єднують загальною назвою «парамнезія»³. Розлади пам'яті можуть виникнути внаслідок різних причин: від отримання травматичного ушкодження до амнезії⁴. Доцільно враховувати вікові та професійні особливості пам'яті (механічне запам'ятовування в дітей, стареча забудькуватість тощо)⁵. Також причинами добросовісних помилок під час запам'ятовування є патопсихологічні синдроми, за наявності яких пам'ять у потерпілих характеризується зменшенням об'єму оперативної пам'яті. Для короткострокової і довгострокової пам'яті характерний малий об'єм запам'ятовування, а також помилкове відтворення (конфабуляція, псевдоремінісценції, криптомнезії) сприйнятої інформації. Загалом у осіб з аномаліями психіки запам'ятовування відбувається хаотично, що спричиняє значні труднощі в ході відтворення⁶.

Причини добросовісних помилок на стадії відтворення можуть мати різний характер. Так, у слідчих прокуратури, МВС і СБ України було з'ясовано питання: «Які причини виникнення добросовісних помилок під

¹ Див.: *Маклаков А. Г.* Общая психология : [учебник для вузов] / А. Г. Маклаков. — СПб. : Питер, 2006. — С. 273–275.

² Див.: *Еникеев М. И.* Общая, социальная и юридическая психология : [учебник для вузов] / М. И. Еникеев. — СПб. : Питер, 2003. — С. 175.

³ Див.: *Гапанович Н. Н.* Запоминание и сохранение в памяти воспринимаемых образов / Н. Н. Гапанович // Вопросы криминалистики и судеб. экспертизы. — 1977. — Вып. 2. — С. 250.

⁴ Див.: *Маклаков А. Г.* Общая психология : [учебник для вузов]. — С. 279.

⁵ Див.: *Пантелеев И. Ф.* Тактика проверки показаний на месте / И. Ф. Пантелеев // Криминалістика : [учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова]. — М. : Юрид. лит., 1993. — С. 389.

⁶ Див.: *Медицинская психология* / [сост. С. Л. Соловьева]. — М., СПб. : Сова, 2004. — С. 33.

час відтворення показань?». На неправильне тлумачення понять указали 52,4 % опитаних; психологічний вплив з боку слідчого – 6,8 %; неправильне розуміння слідчим змісту показань – 4,8 %; неточність та помилки під час фіксації показань – 9,2 %; інше зазначили 4 %¹.

Під час відтворення події кримінального правопорушення можуть мати місце такі добросовісні помилки допитуваного: лінгвістичні й логічні. Так, причинами лінгвістичних помилок є: омонімія – це коли різні поняття позначаються одним і тим самим словом², через що відбуваються помилки при тлумаченні понять; фонетична редукція – скорочення кількості голосних або тривалості їх звучання; мимовільне переставлення двох сусідніх звуків або складів у словах породжує метатезу.

Логічні помилки є наслідком порушення логічних законів тотожності («тотожність понять самим собі під час будь-якого умовиводу»), суперечності («жодне судження не може бути одночасно істинним і неправдивим»), виключення третього («для довільного висловлення або воно саме, або його заперечення істинне»), достатньої підстави («усяке судження, що приймається, має бути належним чином обґрунтоване»)³.

Причиною виникнення добросовісних помилок у показаннях потерпілих є навіювання⁴, яке може мати місце як на стадії запам'ятовування, так і на стадії відтворення збереженої інформації. Небезпека навіювання особливо підвищується, коли сприйняття було неповним, коли в пам'яті потерпілого присутні численні прогалини, коли потерпілий схильний до впливу з боку сторонніх осіб у силу своїх індивідуальних особливостей. Небезпека навіювання буде тим більше, чим більш фрагментарним і неповним було сприйняття, чим численніші пропуски в пам'яті⁵.

На сьогодні виділяють три види сугестії залежно від стадії формування показань, на якій був здійснений сугестивний вплив: 1) здійснений до сприйняття події (передрецептивна сугестія); 2) здійснений під час сприйняття (сугестія рецептивна); 3) спрямований на подію, сприйняту в минулому (пострецептивна сугестія)⁶.

Під час відтворення причиною добросовісних помилок потерпілих можуть стати запитання, що ставляться слідчим. На сьогодні ч. 6 ст. 352 КПК

¹ Див.: Колеснікова І. А. Тактика виявлення та нейтралізації добросовісних помилок у показаннях свідків : монографія / І. А. Колеснікова ; за ред. В. Ю. Шепітька. — Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2014. — С. 111.

² Див.: Горський Д. П. Краткий словарь по логике / Д. П. Горский, А. А. Ивин, А. Л. Никифоров ; под ред. Д. П. Горского. — М. : Просвещение, 1991. — С. 142.

³ Див.: Философский энциклопедический словарь / [редкол.: С. С. Аверинцев и др.]. — 2-е изд. — М. : Сов. энциклопедия, 1989. — С. 322.

⁴ Див.: Якуб М. Л. Указ. праця. — С. 77.

⁵ Див.: Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей / А. Р. Ратинов. — М. : Юрлитинформ, 2001. — С. 213–222.

⁶ Див.: Эминов В. Е. Экспериментальные исследования некоторых факторов, влияющих на достоверность свидетельских показаний / В. Е. Эминов, Н. И. Гаврилова, Т. В. Сараль // Вопросы борьбы с преступностью. — М. : Юрид. лит., 1974. — Вып. 21. — С. 137.

України забороняє під час прямого допиту ставити запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї (навідні запитання). На безспірний сугестивний вплив навідних запитань указували багато дослідників¹.

У юридичній літературі зазначається, що сугестивний вплив здійснює не лише форма запитання, а й момент, коли воно було поставлене². На нашу думку, проводити допит потерпілих не ставлячи запитань неможливо. Високий ступінь навіюваності міститься в інтонації голосу, жестах і міміці слідчого³. Тому в ході допиту слідчому доцільно втриматися від вираження словом, жестом або мімікою свого ставлення до інформативного змісту показань допитуваного.

Достовірність показань потерпілих залежить від часу, який сплинув з моменту сприйняття події. Психологами та юристами неодноразово робилися спроби визначити вплив тривалості часового інтервалу на повноту й достовірність показань потерпілих. Дослідження показали, що лише протягом трьох тижнів інформація зберігається без змінень. Характерно, що помилки, допущені на першому допиті, зберігаються й у наступних показаннях. Доведено, що матеріал, відтворений на першому допиті, може нашаровуватися на реальне сприйняття, а потерпілий стає не спроможним розрізнити їх. А отже, перекручення, що виникли на більш ранніх стадіях слідства, можуть повторюватися під час наступних допитів, вони достатньо міцно пов'язані з матеріалом, який, на думку потерпілого, є частиною його дійсного сприйняття. Тому для того, щоб уникнути механічного повторення попередніх показань, слідчий не повинен починати повторний допит, запитуючи, чи підтверджує потерпілий показання, які дав раніше⁴.

Аналізування причин добросовісних помилок у показаннях потерпілих дозволяє запропонувати таку їх класифікацію.

1. *Залежно від стадії формування показань:* а) на стадії сприйняття: адаптація, контрастність, фізіологічні захворювання, психологічні аномалії, емоційний стрес, психологічні та фізіологічні стани під час сприйняття; б) на стадії запам'ятовування: інтерференція (погіршене збереження матеріалу, що запам'ятовується, у результаті накладення іншого матеріалу), розлади пам'яті, психіатричні захворювання, навіювання; в) на стадії відтворення: використання в мовних конструкціях омонімів, скорочення кількості голосних або тривалості їх звучання, взаємне переставлення звуків або складів у

¹ Див.: *Доспулов Г. Г.* Психология показаний свидетелей и потерпевших / Г. Г. Доспулов, Ш. М. Можитов. — Алма-Ата : Наука, 1975. — С. 178; *Рапинов А. Р.* Использование данных психологии в буржуазной криминалистике / А. Р. Рапинов, Н. И. Гаврилова // *Вопросы криминалистики.* — М. : Юриздат, 1964. — № 11. — С. 151–154.

² Див.: *Рапинов А. Р., Гаврилова Н. И.* Использование данных психологии в буржуазной криминалистике. — С. 154.

³ Див.: *Комарков В. С.* Тактика допроса : [учеб. пособие] / В. С. Комарков. — Х. : Харьков. юрид. ин-т, 1975. — С. 52.

⁴ Див.: *Как избежать пытки: психология допроса и защита граждан* / [авт.-сост. П. Баренбойм]. — 4-е изд., стереотип. — М. : Юстицинформ, 2004. — С. 53, 54.

словах; порушення логічних законів: тотожності, суперечності, виключення третього, достатньої підстави.

2. *Залежно від сталості причин:* а) постійні; б) тимчасові.

3. *Залежно від природи походження:* а) уроджені; б) ті, що виникли під час сприйняття події кримінального правопорушення.

4. *Залежно від джерела походження:* а) зовнішні; б) внутрішні.

5. *Залежно від характеру добросовісної помилки:* а) об'єктивні; б) суб'єктивні.

Ефективність розслідування кримінальних правопорушень визначається вчасним виявленням помилок у показаннях допитуваних, що стає можливим лише за умови з'ясування причин їх виникнення. Наведені підстави класифікації причин добросовісних помилок допоможуть пізнанню цього складного явища й додадуть певних можливостей розумінню їх різновидів у показаннях потерпілих.

ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ДОБРОСОВЕСТНЫХ ОШИБОК В ПОКАЗАНИЯХ ПОТЕРПЕВШИХ

Колесникова И. А.

Исследован механизм возникновения добросовестных ошибок в показаниях потерпевших в процессе восприятия, запоминания и воспроизведения события преступления. Определены причины возникновения таких ошибок, предложена их классификация.

Ключевые слова: добросовестные ошибки в показаниях потерпевших, допрос потерпевших, процесс формирования показаний потерпевших.

THE REASONS FOR THE ORIGINATION OF HONEST MISTAKES IN THE VICTIMS' TESTIMONIES

Kolesnikova I. A.

The article studies the mechanism of honest mistakes origination in the victims' testimonies in the process of perception, memorization and reproduction of the events of the crime. It investigates into the reasons for the origination of honest mistakes in the victims' testimonies and suggests their classification depending on: 1) the stage of the testimony formation; a) at the stage of perception: adaptation, contrast, physiological ailments, mental deficiencies, emotional stress, mental and physiological state; b) at the stage of memorization: interference, memory problems, mental illnesses, indoctrination; c) at the stage of reproduction: linguistic and logical distortions; 2) the permanence of reasons (permanent and temporal); 3) the nature of origin (inherent or acquired at the stage of perception of the events of the crime); 4) the source of origin (external and internal); 5) the character of the honest mistake (objective and subjective). The article reasons that the efficiency of investigation within criminal proceedings is determined by timely identification of mistakes in obtained testimonies, it becomes possible only when the reasons of their origination are timely determined.

Keywords: honest mistakes in the victims' testimonies, victims questioning, formation process of victims' testimonies.